

SUVREMENA GEOGRAFSKA PROBLEMATIKA OTOKA LOPUDA I KOLOČEPA

MARTIN GLAMUZINA
NIKOLA GLAMUZINA
članak
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar
Department of geography

UDK: 911.3.525 (497.5)

Izvorni znanstveni

Original scientific paper

Primljeno: 1999-10-30

Received:

Tema ovog rada je geografska problematika otoka Koločepa i Lopuda u južno-dalmatinskom dijelu Hrvatske. Obraduje se u okviru projekta Geografske osnove razvoja malih hrvatskih otoka. Najveća pažnja posvećena je suvremenim problemima depopulacije i slabog gospodarskog razvoja koji predstavlja poseban problem za demografsko oživljavanje otoka.

Ključne riječi: stanovništvo, depopulacija, gospodarstvo, otoci.

This paper deals with the geographical problems of the Koločep and Lopud islands in the southern Dalmatian part of Croatia. The work is included in the project "Geographical bases of the development of little Croatian islands". The paper specially deals with the present-day problems of depopulation and underdevelopment that represents the special problem for the demographic revitalization of the islands.

Key words: population, depopulation, economy, islands.

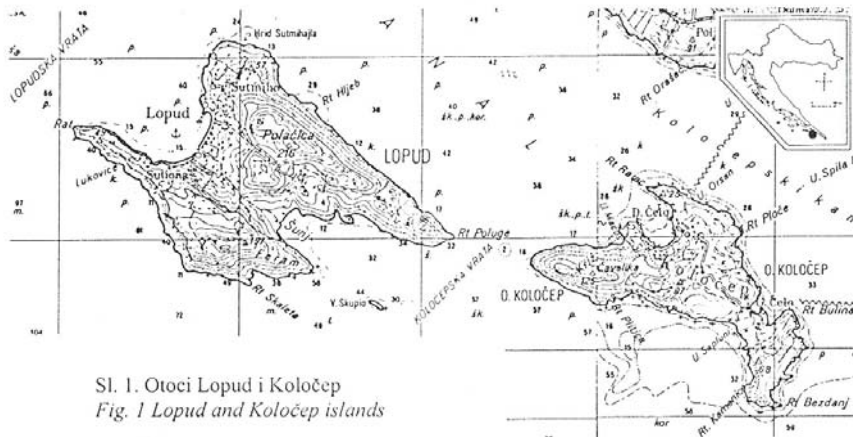
Uvod

Otoci Lopud i Koločep pripadaju Elafitskom otočju (Elafiti), skupini malih hrvatskih otoka koja se pruža od krajnjeg JI dijela Pelješca do Dubrovnika, usporedno s obalom (dinarski smjer pružanja SZ-JI). Ime Elafita se prvi put spominje još u antičkom razdoblju u djelu "Historia naturalis" Plinija Starijeg, i to u obliku "septem Elaphites" s tim da se ne navodi točno koji su sve to otoci. Značenje imena se izvlači iz autorova navoda kako se radi o "zemlji bogatoj jelenima", premda jelena danas nema na otočju (Lj. Cvetković, 1986.). Postoji i drugo tumačenje imena prema kojemu su Elafiti nazvani "jelenski otoci" zbog toga što ahipelag svojim izgledom podsjeća na jelena bogato razgranatih rogova (A. Cvjetković, 1998.).

Površina elafitskog akvatorija iznosi oko 90 km², od čega na otoke otpada oko 30 km². U literaturi postoje nesuglasice među autorima o broju otoka, a jedna od novijih klasifikacija naznačuje 13 otoka, od čega osam većih (Olipa, Tajan, Jakljan, Šipan, Ruda, Lopud, Koločep, Daksa) i pet manjih (Sveti Andrija, Mišnjak, Kosmeč, Goleč, Crkvine). Od tih otoka naseljena su tek tri (Šipan, Lopud, Koločep), dok je Jakljan povremeno nastanjen, tj. samo ljeti (A. Cvjetković, 1998.).

Šipan je površinom najveći otok u skupini (16,5 km²), a građen je uglavnom od vapnenaca kredne starosti. Najviši vrh na otoku je Velji vrh (243 m). Na otoku se nalazi polovica elafitskih naselja, tj. dva od ukupno četiri naselja na Elafitima. Najveće i glavno naselje je Šipanska Luka, a drugo naselje je Sudurađ.

Lopud se pruža JI od Šipana, od kojeg je odijeljen Lopudskim vratima. Glavno i jedino naselje na otoku je istoimeni Lopud. I ovaj otok ima dugu tradiciju naseljenosti, pa je u srednjem vijeku bio prebivalište dubrovačkih vlastelina, a nazivan je i “malim Dubrovnikom”. Koločep se pruža JI od Lopuda, od kojeg je razdvojen Koločepskim vratima i najmanji je nastanjeni otok u elafitskoj otočnoj skupini (2,35 km²). Na Koločepu se nalaze dva naselja: Gornje Čelo i Donje Čelo, koja su u statističkim izvorima dijelovi jedinstvenog naselja pod imenom Koločep (sl. 1.).

Sl. 1. Otoci Lopud i Koločep
Fig. 1 Lopud and Koločep islands

Osnove prirodno-geografskih obilježja

Elafitsko otočje obilježava **građa** mezozojske (kredne) starosti. Ipak, unutar stijena krede može se s obzirom na starost izdvojiti nekoliko zona:

- prvu zonu, koja se pruža na istočnim rubom Šipana (uz obalu Koločepskog kanala u smjeru SZ-JI) i zahvaća cijelu Rudu, izgrađuju vapnenci i dolomiti s rudistima iz razdoblja gornje krede (senon)
- druga zona zahvaća središnji dio Šipana, istočni dio Lopuda i Koločep, a građena je od vapnenaca iz razdoblja gornje krede (senon)
- u treću zonu ulazi rt Jezik na Olipi, zapadni rub Jakljana, zapadni dio Šipana i središnji dio Lopuda; građena je od vapnenaca i dolomita iz razdoblja srednje krede (cenoman)
- četvrta zona se nastavlja na prethodnu, a uočava se na istočnom dijelu Olipe, te obuhvaća cijeli Tajan, istočni dio Jakljana, zapadni dio Šipana i zapadni dio Lopuda; građena je od vapnenaca s ulošcima dolomita iz razdoblja donje krede (alb)
- petu zonu tvore zapadni dio Olipe, središnji (najveći) dio Jakljana, krajnji SZ i JZ Šipana i zapadni dio Lopuda koji su građeni od vapnenaca i dolomita iz razdoblja donje krede (otriv - barem - apt).

Od tektonskih elemenata uočavaju se rasjedi na Šipanu i Olipi, a na Jakljanu tragovi navlačenja (V. Raić, A. Ahac, J. Papeš, T. Sesar, B. Golo, 1982.). Nepostojanje stijena mlađe starosti ukazuje na to kako su se Elafiti krajem mezozoika izdigli iznad morske razine. Konačno oblikovanje ovog otočja zbililo se krajem pleistocena, kada se nakon zatopljenja i otapanja leda konačno oblikuje današnja obalna crta. Do tada Elafiti su bili spojeni s Pelješcom, Mljetom i obalom kontinenta, a ta veza se uočava i u

nastavljanju peljeških naslaga na Elafitima. Starost naslaga ukazuje kako su se prvo izdigli zapadni dijelovi otočja, a izdizanje se nastavilo u smjeru istoka.

Zbog prevage karbonatnih stijena (vapnenci i dolomiti) na otočju dominiraju krški reljefni oblici, poput škrapa, jama, špilja, ponikava i manjeih zaravni. Uzvisine uglavnom grade vapnenci (najviša točka Elafita je Velji vrh na Šipanu, 234 m), a strme odsjeke i udoline dolomiti. Posebno su značajne dolomitske udoline od kojih je najveća udolina na zapadnim dijelu Šipana. Na slabije propusnim dolomitima razvijena su plodna tla smeđe i crvenkaste boje pogodna za razvoj ratarske proizvodnje. Obale su kamenite i strme, a po strmosti se naročito ističu vanjske obale (A. Cvjetković, 1998.).

Elafiti imaju **sredozemnu klimu** s toplim i suhim ljetima i blagim i vlažnim zimama. Maritimnost se ogleda u manjim godišnjim kolebanjima temperature zraka i u kišnom maksimumu u hladnom dijelu godine. Srednja godišnja temperatura zraka je 15,1°C s najtoplijim mjesecom srpnjem i najhladnijom veljačom. Prosječno je 215 sunčanih dana godišnje (A. Cvjetković, 1998.). Insolacija je značajna i iznosi 2 584 s/god. u prosjeku. Godišnje na Elafitima padne 1267 mm padalina, a količina opada od SZ prema JI. Najkišovitiji je prosinac, a najsuši srpanj. Snijeg i magla su rijetkost (Skupina autora, 1989.). Glavni vjetrovi su bura i jugo u hladnom, a maestral u toplom dijelu godine.

S obzirom na vode Elafite obilježava površinska **bezvodnost** tipična za krške krajeve. Nijedan otok nema stalnih tekućica. Tek se na rubnim dijelovima pojedinih otoka nailazi na jače ili slabije zaslanjene izvore (A. Cvjetković, 1998.). Od izvora pitke vode mogu se spomenuti samo dva - jedan u SZ dijelu Šipanskog polja (pronađen 1989. g.), a drugi u središnjem dijelu Jakljana (Skupina autora, 1989.).

Biogeografska obilježja Lopuda i Koločepa odražavaju se na posebitostima biljnog i životinjskog svijeta. Na Elafitima prevladava autohtoni sredozemni biljni svijet: zimzelene crnogorične šume bora i čempresa i makije. Lokalni pomorci su iz Meksika donijeli agavu, koja naročito dobro uspijeva na o. Ruda. Tijekom stoljeća uzgojene su kulture: maslina, šipak, rogač, vinova loza, smokva i dr. Važno je i ljekovito bilje po kojemu su Elafiti nadaleko poznati: bazga, kadulja, kamilica, lavanda, lovorika, majčina dušica, pelin, ružmarin, šparoga i dr. Ljekovito bilje se počelo koristiti još u srednjem vijeku, a sve do početka II. svj. rata se i izvozilo (A. Cvjetković, 1998.).

Iako Elafiti možda nose ime po jelenima, nema dokaza da je jelen ikada naseljavao otočje. Danas su Elafiti bogati pticama selicama (najviše u Šipanskom polju), guštericama i kukcima. Od većih životinja obitavaju samo zečevi i divlje svinje. Pojava divlje svinje na otočju sasvim je nova, a smatra se da je preplivala s Pelješca. Morski akvatorij Elafita je bogat ribom (srdela, incun, tuna, palamida, zubatac, škrpina, murina itd.), kao i lignjama, škampima, jastogom itd. (A. Cvjetković, 1998.).

Povijesno-zemljopisni pregled

Najstariji tragovi ljudske naseljenosti Elafitskog otočja sežu u doba antike. O tome svjedoče ilirski grobovi (gomile) koji su sačuvani na Šipanu, kao i ostaci ilirske keramike pronađeni na Lopudu (A. Cvjetković, 1998.). O prisustvu Grka svjedoče ulomci sarkofaga s otoka Koločepa. Osim toga, dokaz grčke prisutnosti su i toponimi. Već je spomenuto kako riječ Elafiti vuče korijen iz grčkog jezika, a i ime Šipana također se može protumačiti kao riječ grčkog podrijetla (*gypanom* - orlovo gnijezdo) (A. Cvjetković, 1998.). Utjecaji Rimske imperije datiraju od II. st. pr. Krista. i za sobom ostavljaju brojne spomenike, kao što su npr. ostaci ville rusticae na susjednom Šipanu, te nadgrobne stele i kameni reljefi na Lopudu (A. Cvjetković, 1998.).

Iz srednjovjekovnog razdoblja pronađeni su bizantski novčići iz VI. st., a sačuvani starohrvatski pleteri daju naslutiti kako su Hrvati naselili otočje u ranom srednjem vijeku. Prvi pisani dokumenti o hrvatskoj prisutnosti na arhipelagu potječu mnogo kasnije (13. st.). Naime, od 1272. g. na Elafitima postoji organizirana uprava Dubrovačke Republike, pa su Šipan, Lopud i Koločep tvorili Kneštvo triju otoka čiji je knez stolovao na Šipanu. Ovo kneštvo svjedoči o tome kako su već u srednjovjekovnom razdoblju Šipan, Lopud i Koločep bili najvažniji otoci arhipelaga. O značenju Elafita u doba Dubrovačke Republike svjedoči dodjela jurisdikcije nad Mljetom u XV. st. (1410.-1493.) šipanskom knezu. Kneštvo triju otoka je podijeljeno 1457. na dva dijela: kneštvo Šipan i kneštvo Lopud (s Koločepom). Međutim, već 1498. Koločep se odvojio u samostalno kneštvo koje je trajalo samo par godina (do 1500.). Sva tri otoka su 1669. ujedinjena u jedinstveno kneštvo sa sjedištem na Lopudu, gdje ostaje do pada Dubrovačke Republike 1808. (A. Cvjetković, 1998.). Dok teritorijalne promjene u 15. st. svjedoče o jačanju značenja, te ekonomske i političke moći pojedinih elafitskih otoka, ova druga teritorijalna promjena iz XVII. st. ukazuje na opadanje značenja i moći Elafita. To treba promatrati u širem okviru opadanja snage Dubrovačke Republike (povezano s opadanjem značenja Sredozemnog mora i katastrofalnim potresom u Dubrovniku 1667.).

Padom Dubrovačke Republike (1808.) Elafiti ulaze u sastav Ilirskih provincija pod francuskom upravom, a padom Napoleona postaju dio Dalmacije pod austrijskom vlašću (od 1814.). Slomom Austro-Ugarske Monarhije (1918.) postaju dio Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Kraljevina Jugoslavija), a poslije završetka II. svj. rata u sastavu su Hrvatske u tadašnjoj jugoslavenskoj federaciji.

Elafiti su imali važnu ulogu krajem 1991. i u prvoj polovici 1992. kada je preko njih išla jedina veza Dubrovnika, koji je bio pod opsadom JNA i srpsko-crnogorskih četnika, s maticom Hrvatskom. Novim upravno-političkom ustrojem Hrvatske s kraja 1992., ulaze u sastav Dubrovačko-neretvanske županije sa sjedištem u Dubrovniku.

Stanovništvo

Lopud i Koločep, kao glavnina otoka Hrvatske, prostor su stare emigracije, koja je u ovom dijelu Hrvatske u znatnijim razmjerima započela još u 19. st. Ovu tvrdnju mogu potkrijepiti podaci (Tab. 1.) koji pokazuju kako se pad broja stanovnika bilježi još u razdoblju do početka I. svj. rata, posebno na površinski manjem Koločepu. Poznato je kako su već tada djelovali razni potisni faktori koji su silili stanovništvo na iseljavanje: oskudna prirodna osnova u gospodarskim uvjetima potpune prevlasti poljoprivrede kao glavne gospodarske grane, bolest vinove loze koja je tada bila osnovna ratarska kultura, slom jedrenjačkog pomorstva te nerazvijenost drugih grana gospodarstva. U 19. stoljeću, posebno u njegovoj drugoj polovici, djelovali su i razni privlačni faktori koji su privlačili stanovništvo u druge dijelove svijeta: nagli gospodarski razvoj zemalja Sjeverne i Južne Amerike, preseljenje pomorskog težišta s južnog na sjeverni Jadran, pa i početak industrijalizacije u većim primorskim gradovima (Dubrovnik, Split itd.). Međutim, u uvjetima visokog prirodnog prirasta ovaj prvi emigracijski val nije znatnije djelovao na smanjenje broja stanovnika.

Tab. 1. Kretanje broja stanovnika naselja na elafitskom otočju 1857.-1991.

NASELJE	1857.	1910.	1921.	1948.	1991.
Koločep	405	237	218	251	148
Lopud	494	342	341	387	348
Sudurađ	455	369	342	373	221
Šipanska Luka	830	648	555	571	279

Izvor: M. Korenčić, str. 221, 224

Kao i ostali hrvatski prostori, ovi otoci nisu bili pošteđeni gubitka stanovništva, iako su razmjerno blizu svog vodećeg središta Dubrovnika s kojim imaju dobru brodsku vezu. Značajna depopulacija odvijala se u razdoblju 1971.-1991., a i od 1991. do 1998. Pad broja stanovnika iznosio je na Lopudu 12,80 % (1971.-1991.), a 42,60 % u razdoblju 1991.-1998. Prema podacima Mjesnog odbora, Lopud 1998. ima tek oko 200 stanovnika, što treba prihvatiti s oprezom. Brz gubitak pučanstva objašnjava se gotovo potpunim zamiranjem turizma u prvoj polovici zadnjeg desetljeća 20. st., (posljedica srbočetničke agresije na dubovačkom području 1991.-1995.). Osim u tri hotela, mještani su bili djelatni i u svojim objektima za boravak turista, a turizam je bio i najvažnija gospodarska djelatnost na otoku. U doba turističkog procvata mnogi su Lopudani kupili stanove u većim gradovima Hrvatske (u Dubrovniku i dr.), pa su u doba ratne gospodarske krize počeli napuštati otok. Vjerojatno će se dio stanovnika vratiti, a već sada se javlja pojava doseljavanja stanovništva s kopna koje od domaćeg stanovništva kupuje stambene objekte ili parcele za gradnju kuća (pa i neplansku).

Otok Koločep je također zahvaćen depopulacijom zbog koje je u razdoblju 1971.-1991. izgubio 28,53 % stanovništva, a u razdoblju 1991. do 1998. g. 22,30 % (prema podacima Mjesnog odbora, Koločep je 1998. g. imao oko 115 stanovnika).

Iz tablica dobno-spolne strukture za otoke Lopud i Koločep za popisne godine 1971. i 1991. može se zaključiti sljedeće:

Spolna struktura kod oba otoka ukazuje na znatnu prevagu ženskog stanovništva. Kod Lopuda taj odnos za 1971. g. je bio 58,40% ženskog naprama 41,60% muškog stanovništva, dok se je do 1991. g. ovaj odnos pozitivno promijenio u korist muškog stanovništva i 1991. g. iznosio je 53,16% ženskog i 46,84% muškog stanovništva (Tab. 2. i Tab. 3.). Kod otoka Koločepa taj odnos je bio nešto drukčiji, tj. 1991. u odnosu na 1971. pokazuje se tendencija povećanja udjela ženskog i u usporedbi s muškim stanovništvom, dok je kod Lopuda bila izražena suprotna tendencija (povećanje udjela muškog, a smanjenje udjela ženskog stanovništva). Koločep je 1971. imao 51,69 % ženskog i 48,31 % muškog stanovništva, dok je 1991. g. udio ženskog stanovništva iznosio 56,75 % , a muškog 43,25 % (Tab. 4. i 5.).

Dobna struktura oba otoka pokazuje izrazitu starost stanovništva, što se također može vidjeti iz spomenutih tablica. Na osnovi analize velikih dobnih skupina, tj. broja mladog (0-19 godina), zrelog (20-59 godina) i starog (više od 60 godina) stanovništva, može se zaključiti kako najviše osoba ima u zreloj i staroj dobnjoj skupini, a posebno je značajan broj stanovnika sa 70 i više godina.

Tab. 2. Dobno-spolna struktura Lopuda 1971. g.

DOBNE SKUPINE	MUŠKARCI	ŽENE	UKUPNO
0 – 4	11	10	21
5 – 9	7	7	14
10 – 14	14	16	30
15 – 19	14	15	29
20 – 24	18	17	35
25 – 29	6	7	13
30 – 34	13	13	26
35 – 39	21	8	29
40 – 44	12	16	28
45 – 49	6	22	28
50 – 54	8	7	15
55 – 59	14	16	30
60 – 64	15	19	34
65 – 69	9	14	23
70 – 74	7	8	15
75 i više	11	18	29
UKUPNO	166	233	399

Izvor : Popis 1971.

Tab. 3. Dobno-spolna struktura Lopuda 1991. g.

DOBNE SKUPINE	MUŠKARCI	ŽENE	UKUPNO
0 – 4	6	4	10
5 – 9	9	16	25
10 – 14	9	15	24
15 – 19	17	9	26
20 – 24	7	6	13
25 – 29	8	9	17
30 – 34	12	14	26
35 – 39	13	15	28
40 – 44	17	18	35
45 – 49	5	4	9
50 – 54	11	10	21
55 – 59	18	7	25
60 – 64	10	14	24
65 – 69	3	16	19
70 – 74	6	4	10
75 i više	11	20	31
UKUPNO	163	185	348

Izvor : Popis 1991.

Struktura je prema velikim dobnim skupinama za popisne godine 1971. i 1991. za Lopud i Koločep izgledala ovako:

Lopud je 1971. g. imao 25,48% mladog stanovništva, a 1991. g. 24,42%
 1971. g. imao je 48,15% zrelog stanovništva, a 1991. g. 52,88%
 1971. g. imao je 27,37% starog stanovništva, a 1991. g. 22,70%.

Koločep je 1971. g. imao 25,13% mladog stanovništva, a 1991. g. 27,08%
 1971. g. imao je 47,34% zrelog stanovništva, a 1991. g. 49,30%
 1971. g. imao je 27,53% starog stanovništva, a 1991. g. 23,62%.

Tab. 4. Dobno-polna struktura Koločepa 1971. g.

DOBNE SKUPINE	MUŠKARCI	ŽENE	UKUPNO
0 – 4	10	4	14
5 – 9	6	9	15
10 – 14	5	5	10
15 – 19	5	8	13
20 – 24	9	8	17
25 – 29	10	4	14
30 – 34	7	10	17
35 – 39	7	5	12
40 – 44	3	5	8
45 – 49	5	5	10
50 – 54	1	7	8
55 – 59	6	6	12
60 – 64	11	10	21
65 – 69	4	7	11
70 – 74	7	2	9
75 i više	4	12	16
UKUPNO	100	107	207

Izvor : Popis 1971.

Tab. 5. Dobno-polna struktura Koločepa 1991. g.

DOBNE SKUPINE	MUŠKARCI	ŽENE	UKUPNO
0 – 4	6	4	10
5 – 9	3	8	11
10 – 14	3	8	11
15 – 19	3	4	7
20 – 24	4	4	8
25 – 29	4	3	7
30 – 34	3	7	10
35 – 39	5	5	10
40 – 44	3	3	6
45 – 49	6	3	9
50 – 54	4	8	12
55 – 59	6	3	9
60 – 64	3	5	8
65 – 69	3	4	7
70 – 74	2	4	6
75 i više	5	8	13
UKUPNO	64	84	148

Izvor : Popis 1991.

Posebno je važno razmotriti broj najmlađih i najstarijih stanovnika otoka. Tako je na Lopudu 1971. skupina od 0-4 godine starosti brojila ukupno 21 stanovnika, a 1991. tek 10. Na Koločepu je 1971. u istoj kategoriji bilo 14 osoba, a 1991. samo 10. Suprotno, na Lopudu je 1971. skupina sa 60 i više godina starosti brojila 101 osobu, a 1991. samo 84 stanovnika. Na Koločepu je u istoj skupini 1971. zabilježeno 57 osoba, a 1991. tek 34.

Ovi podaci potvrđuju kako je emigracija uglavnom zahvatila stanovništvo zrele dobi što se odrazilo i u smanjenju prirodnog priraštaja i u smanjenju broja osoba u skupini starog stanovništva. Prema tome, oba otoka stare, natalitet je u izrazitom

opadanju i bez provođenja poticajnih mjera gospodarske politike neće biti moguće očekivati pozitivne pomake na demografskom području.

Stupanj socioekonomske preobrazbe

Socioekonomska transformacija nekog prostora je ključni pokazatelj promjena koje su se zbile ili se još uvijek zbivaju na promatranom području. Do socioekonomske preobrazbe naselja dolazi zbog djelovanja raznih socio-geografskih procesa. Najvažniji među njima je gospodarski razvoj koji su potaknuli industrijalizacija i ekspanzija tercijarnog sektora djelatnosti. Zapošljavanje je usko povezano s deagrarizacijom i deruralizacijom, kao i s urbanizacijom. Uz to, ono uzrokuje i veću prostornu pokretljivost stanovništva, što posebno dolazi do izražaja jačanjem dnevnih migracija.

Stupanj socioekonomske preobrazbe, koji su doživjela naselja u Elafitskog otočja u razdoblju od 1961. do 1991. g., može se utvrditi uz pomoć modela koji omogućuje uočavanje inteziteta urbanizacije ruralnih naselja. Ovaj model omogućuje diferenciranje naselja na ruralna i urbanizirana, ali također i daljnju diferencijaciju urbaniziranih naselja na jače i slabije urbanizirana. Urbanizirana naselja se izdvajaju pomoću tri varijable koje su međusobno uzročno povezane. To su:

1. udio poljoprivrednog stanovništva
2. udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva
3. udio zaposlenog stanovništva u ukupnom broju aktivnog stanovništva

Tab. 6. Model diferenciranja urbaniziranih naselja

STUPANJ URBANIZACIJE	UDIO POLJOPRI-VREDNOG STANOVNIŠTVA	UDIO DOMAĆINSTAVA BEZ POLJOPR. GOSPODARSTVA	UDIO ZAPOSLENOG U AKTIVNOM STANOVNIŠTVU
VIŠI STUPANJ	15% i manje	20% i više	70% i više
NIŽI STUPANJ	30% i manje	10% i više	50% i više

Izvor: Vresk, Milan (1983).

Ove tri varijable su najrelevantniji pokazatelji stupnja socioekonomske preobrazbe, koji ukazuju i na druge promjene u naseljima. Pritom se misli na transformaciju domaćinstava povezanu s promjenom načina života do koje dolazi zbog deagrarizacije (Vresk, 1983.a). Pomoću ovog modela može se utvrditi kako je 1971. Koločep pripadao u naselja s višim, a Lopud u naselja s nešto nižim stupnjem urbanizacije. Naime, te popisne godine imao je udio od 11 % poljoprivrednog stanovništva (ispod granica za vrijednosti od 15%, v. tab. 6.). Udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva je znatno prelazio donju granicu od 20 %, tj. Koločep je imao 93 % domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva, dok je udio zaposlenog u aktivnom stanovništvu iznosio 75 %. Iste godine Lopud je ulazio u skupinu naselja s nižim stupnjem urbanizacije s 13 % poljoprivrednog stanovništva, 88 % domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva i s udjelom zaposlenog u aktivnom stanovništvu od 66 %.

I Koločep i Lopud su 1991. spadali u naselja s višim stupnjem urbanizacije. Oba naselja su imala udio poljoprivrednog stanovništva znatno ispod donje granice od 15 % (u Koločepu nije bilo poljoprivrednog stanovništva, a u Lopudu zabilježeno je 3 %). Udio domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva prelazio je znatno donju granicu od 20 %. U Koločepu je zabilježeno 81 %, a u Lopudu 59 % domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva. I udio zaposlenog u aktivnom stanovništvu je bio iznad

gornje granice za naselja s višim stupnjem urbanizacije (70 %), u Koločepu 92 %, a u Lopudu 82 %. Prema tome, očigledno je kako su oba naselja do 1991. godine (a Koločep već do 1971. godine) doživjela znatnu socio-ekonomsku preobrazbu. Lako je zaključiti kako je glavni pokretač ove transformacije bio razvoj turizma, a ne treba zapostaviti ni značenje Dubrovnika kao značajnog gospodarskog središta u južnom dijelu Hrvatske.

Neke suvremene dileme i perspektive

Koločep. Na otoku Koločepu postoji samo jedno naselje koje se također zove Koločep, a sastoji se od dva dijela - Gornjeg Čela i Donjeg Čela. Ova dva zaseoka su međusobno povezana cementiranom cestom dužine 1,5 km. Glavnu ulogu ima Donje Čelo u kojemu se nalazi mjesni ured, hotel, pošta i trajektno pristanište. Koločep je 1991. godine brojio 148 stanovnika, dok je prema podacima iz lokalnog mjesnog ureda 1999. godine zabilježeno 115 stanovnika. Opadanje broja stanovnika naročito je zabrinjavajuće zbog malog broja mladog stanovništva. Naime, na otoku djeluje osnovna škola s prva četiri razreda. Broj učenika u njima je sljedeći: I. razred - 0 učenika; II. razred - 1 učenik; III. razred - 3 učenika; IV. razred - 4 učenika

Ostale razrede osnovne škole, kao i srednju školu, moguće je pohađati u Dubrovniku. Na otoku živi osam učenika koji polaze osnovnu školu od petog do osmog razreda i jedan student. Svi oni dnevno putuju na nastavu u Dubrovnik. O negativnoj populacijskoj situaciji govori i podatak kako su 1998. zabilježena dva umrla, jedan rođeni i dvoje vjenčanih stanovnika. Depopulacija je na Koločepu bila tako izrazita da je u XX. st. potpuno izumrlo par zaselaka. U zadnjih nekoliko godina počinje se mijenjati struktura stanovništva otoka doseljavanjem stanovništva iz Bosne i Hercegovine. Doseljavanje baš i nije dobro prihvaćeno od domaćeg stanovništva, koje doseljenicima zamjera i gradnju vikendica kojima uništavaju okoliš na otoku.

Gospodarstvo Koločepa je u potpunosti okrenuto prema turizmu, glavnoj gospodarskoj grani u ovom dijelu Hrvatske. Na otoku postoji jedan hotel koji je otvoren 1970., a obnovljen 1997. Smješten je na mjestu nekadašnjeg velikog brodogradilišta, (Koločep ima dugu pomorsku tradiciju i rodni je kraj brojnih kapetana). Hotel ima 360 kreveta, a 1998. je bio otvoren tijekom tri ljetna mjeseca. Od mjesnog stanovništva se doznaje kako je popunjenost hotela bila dobra (s najbrojnim gostima iz Češke, a manje iz drugih zemalja). Koločepljani smatraju kako zbog opće situacije u ovom dijelu Europe devedesetih i slabu turističku posjetu Dubrovnika, mogu biti zadovoljni brojem turista u toj turističkoj sezoni. Ostale grane gospodarstva su slabije razvijene: poljoprivreda nije tržišno orijentirana, nego služi samo za zadovoljavanje vlastitih potreba. Uglavnom se uzgaja povrće i manje količine voća (posebno naranče). Masline su većinom zapuštene, a u najnovije vrijeme se može primijetiti proces obnavljanja dijela maslinika. Na otoku živi svega nekoliko registriranih ribara, dok se ribarstvom kao dopunskim izvorom prihoda bavi većina stanovništva.

Postojećom infrastrukturom otočani nisu zadovoljni. Posebno ističu kako opskrba otoka električnom energijom nije zadovoljavajuća, a vodom se opskrbljuju iz svojih zdenaca. Ovaj problem vodoopskrbe uskoro bi trebao biti riješen jer je Gornje Čelo već priključeno na vodovodnu mrežu (vezom s Orašcem). U tijeku je izgradnja vodovodne mreže od Gornjeg Čela do Donjeg Čela i dalje prema Lopudu i Šipanu. Voda se dovodi s glavnog dubrovačkog izvora na Omblu. Sustav odvodnje je također nezadovoljavajući jer se otpadne vode odvođe u septičke jame. I ovaj problem bi trebao biti riješen u doglednoj budućnosti jer je predviđena izgradnja odvodnje s modernom

mrežom. Za opskrbu otoka robom Koločepljani kažu da je dobra. Na otoku postoji jedna trgovina mješovitom robom (u D. Čelu), a ostalu robu moguće je nabaviti u Dubrovniku (to i ne predstavlja tako veliki problem jer u dubrovačkom Gružu, gdje pristaje brod, postoje dvije robne kuće i cijeli niz specijaliziranih trgovina i servisa). Brodska veza s Dubrovnikom se odvija triput dnevno i njome su mještani zadovoljni.

Na kraju se postavlja pitanje: kako stanovnici Koločepa vide budući razvoj otoka? Naravno, oni budućnost vezuju ponajprije za turizam kao glavnu granu gospodarstva zalažući se za poseban oblik turističkog razvoja. Naime, sasvim zadovoljni postojećim hotelom smatraju da ne treba graditi nove. Ipak, zalažu se za uređenje malih privatnih ugostiteljskih objekata pansionskog tipa, koje bi mještani podigli uz pomoć državnih kredita. Brodskim vezama su u potpunosti zadovoljni, dok priključenje cijelog otoka na otočki vodovod i suvremeni vodoopskrbni sustav smatraju prioritetima razvoja.

Lopud. Jedino naselje na istoimenom otoku (348 stanovnika prema popisu stanovništva iz 1991.). Međutim, mještani tvrde da naselje ima tek oko 200 stanovnika (1999.). Razlika od oko 150 ljudi se tumači time što dio Lopudana ima prijavljeno prebivalište na otoku, ali zapravo žive na nekom drugom mjestu (najčešće u Dubrovniku). Osim toga, treba uzeti u obzir kako se dio stanovnika od 1991. do 1999. iselio, a prirodni prirast je negativan. Dolaskom na otok u prijednevnom satima radnim danom (ponedjeljak) zapaža se veliki kontrast prema Dubrovniku. Naime, Gruž (dio Dubrovnika s gradskom lukom) je tada izuzetno živ i bučan. Istina, pomorski promet nije značajnijeg inteziteta, pa se osim broda "Postira" koji povezuje Dubrovnik i Elafite, u luci nalazi još samo trajekt koji vozi na relaciji Dubrovnik - Mljet. Suprotno, cestovni promet je vrlo intezivan, a Jadranska magistrala, koja povezuje Dubrovnik sa sjevernim dijelovima države, preopterećena je. Istovremeno na Lopudu je potpuno tiho, na brodom pristajalištu se nalazi svega nekoliko mještana, nema užurbanosti i gužve kao u gradu. Ovom kontrastu pridonosi i izostanak automobila - naime, na Lopudu se nikad nije vozio niti jedan automobil. Obilaskom mjesta uočava se kako je znatan dio kuća zatvoren, bez znakova života u njima. Mještani objašnjavaju da su to često kuće Lopudana koji žive u Dubrovniku, a koji na otok dolaze ljeti u vrijeme godišnjih odmora, a poneko i vikendom.

Činjenica je kako dio Lopudana posjeduje kuće i na Lopudu i u Dubrovniku. To govori o njihovoj ekonomskim mogućnostima, proizašlima iz turizma. Lopud je bio pravo turističko središte sve do 1990. Već od proljeća, vrvio je stranim turistima jače platežne moći, od kojih su najbrojniji bili Britanci i Nijemci (zanimljivo je kako ovu "turističku pretrpanost" Lopuda potvrđuju i stanovnici susjednog Koločepa). Lopudani ne kriju kako su u to vrijeme "imali toliko novca da nisu znali što bi s njim", pa su neki kupili kuće i automobile u Dubrovniku. Zbog atraktivnosti otoka u Lopudu su sagrađena čak tri hotela: "Lafodia", "Grand" i "Dubrava-Pracat". Veličinom se posebno ističu prva dva. Mještani su također iznajmljivali sobe turistima, pa su se tako, prema podacima Turističke zajednice Lopuda, 1990. g. 64 kućanstva time bavila (mještani izjavljuju da je ovaj broj čak oko tri puta veći jer mnoga kućanstva svoje goste nisu prijavljivala). Inače, u strukturi stranih turista prevladavale su starije osobe koje su na otoku mogle boraviti u miru mjesta i ugodnoj sredozemnoj klimi (zime na Lopudu su znatno blaže nego na susjednom kopnu). Mladima je glavna atrakcija bila nudistička plaža na zapadnoj obali otoka.

Od 1990. bilježi se velik pad turističkog prometa na Lopudu. Od tri lopudska hotela, 1998. jedino je "Lafodia" radila tek dio ljeta. Ostala dva su zatvorena, a hotel "Grand" je u posebno lošem stanju. Te godine bilježi se blago oživljavanje turističke djelatnosti, posebno u srpnju, kada je u privatnom smještaju boravilo najviše turista i to:

135 stranih turista koji su ostvarili 1191 noćenje, te 15 domaćih turista koji su ostvarili 90 noćenja. U kolovozu je zabilježeno ukupno 159, a u rujnu 127 turista u privatnom smještaju. U strukturi turista prevladavali su gosti iz Češke, Slovenije i Hrvatske.

Ostali problemi razvoja Lopuda nisu tako naglašeni kao krah turističke djelatnosti. Mještani ističu da je prometna povezanost kvalitetna, posebno prema onoj prije 1990. Tek najgore nevolje zaustavi brodsku vezu dan-dva. U mjestu radi trgovina mješovite robe, čija opskrba zadovoljava. Vodoopskrba je dobra, a otočani koriste vodu iz svojih malih crpilišta, koja je izvrsne kakvoće. Kućanstva koja nemaju svoje zdence koriste vodu koja se doprema vodonoscem. Taj problem nekih obitelji uskoro se rješava (na Koločepu su postavljene spojne cijevi na dubrovački vodovod, a očekuje se skoro postavljanje cijevi do Lopuda). Poštanske i telekomunikacijske veze također dobro funkcioniraju, a na otoku je i trafostanica za elektroopskrbu. Na Lopudu je i ambulanta u kojoj se može dobiti usluga liječnika i zubara.

Oživljavanje otoka je veliki problem jer zadnjih je godina više umiranja nego rađanja. Broj umrlih od po četiri osobe i rođenih od po dvije, isto kao i na Koločepu, 1997. i 1998., jasno govori o problemu revitalizacije. Inače, na otoku žive tek tri mlade obitelji. U mjestu djeluje osnovna škola s oko 20 učenika, pa se nastava odvija u mješovitom odjeljenju. Najbliža srednja škola je u Dubrovniku pa dio od desetak lopudskih srednjoškolaca dnevno putuje tamo na nastavu a dio ih preko tjedna tamo i boravi. U Dubrovniku studira i većina od desetak lopudskih studenata.

Osim turizmom, mještani se bave i poljoprivredom (vinogradarstvom, tj. proizvodnjom grožđa i vina) i maslinarstvom (uglavnom zapušteno; u predturističkom razdoblju bilo izuzetno razvijeno), a zastupljen je i uzgoj povrća i agruma, posebno naranača. Stočarstvo je nerazvijeno - na cijelom otoku uzgaja se jedva pedesetak koza.

Zaključak

Koločep i Lopud, kao i drugi mali hrvatski otoci, pokazuju slične tendencije depopulacije, starenja i iseljavanja stanovništva najvitalnijih dobnih skupina. Može se ustvrditi kako blizina većeg gradskog središta regionalnog okupljanja stanovništva i djelatnosti, Dubrovnika, i pozitivno i negativno djeluje na razvoj Lopuda i Koločepa. Izgleda da je negativni utjecaj na razvoj otoka istaknutiji zbog privlačnosti i snage koncentracije velikog centra. Međutim, utjecaj Dubrovnika se i pozitivno odražava na ove otoke jer je dijelom gospodarstvo premješteno i na njih. Problem je što se radi isključivo o turizmu, gospodarskoj grani koja u Hrvatskoj ima izrazito sezonski karakter i ne jamči stalnu zaposlenost. Ujedno, prirodni uvjeti su ograničeni i ne omogućuju jači razvoj poljoprivrede, dok industrije na Koločepu i Lopudu nema. U takvim gospodarskim uvjetima mogućnosti za egzistenciju većeg broja stanovnika, pa čak i za zadržavanje postojećih, su neznatne. Uvažavajući i privlačnu ulogu Dubrovnika, može se očekivati kako će se u sadašnjoj gospodarskoj situaciji ovaj trend i dalje nastaviti. Stoga bi mjere za promjenu sadašnjeg stanja trebale biti izravnije i učinkovitije, tj. vezane izravno za pojedinačna otočna domaćinstva.

IZVORI I LITERATURA

- CVETKOVIĆ, LJ. (1986): *Mljet nacionalni park*, Stvarnost, Zagreb.
- CVJETKOVIĆ, A. (1988): *Elafiti – jelenji otoci*, Turistička naklada, Zagreb.
- KORENČIĆ, M. (1979): *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971.*, JAZU, k. 54, Zagreb.
- Popis stanovništva i stanova 1971.*, Knjiga VIII – pol i starost, I deo, Rezultati po naseljima i opštinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1981. godini*, Rezultati po naseljima, Tabela 193. usporedni pregled broja stanovnika i domaćinstava 1948., 1953. i 1981. i stanova 1971. i 1981., Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1986.
- Popis stanovništva 1991.*, Dokumentacija 881, Stanovništvo prema narodnosti po naseljima, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1992.
- Popis stanovništva 1991.*, Dokumentacija 882, Stanovništvo prema spolu i starosti, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1994.
- RAIĆ, V., AHAC, A., PAPEŠ, J., SESAR, T., GOLO, B. (1982): *Osnovna geološka karta 1:100000, list Ston (karta i tumač)*, Savezni geološki zavod, Beograd.
- Skupina autora (1989): *Dugoročni program razvoja Elafita*, Skupština općine Dubrovnik, Dubrovnik.
- VRESK, M. (1983): *Neka obilježja urbanizacije SR Hrvatske 1981.*, Radovi, 17-18, Zagreb, 39-53.

SUMMARY

Martin Glamuzina, Nikola Glamuzina: Recent Geographical Problematics of the Lopud and Koločep Islands.

The islands of Koločep and Lopud are parts of the Elafiti archipelago situated in the south Dalmatian region (southern Croatia). The main centre in that part of Croatia is Dubrovnik, and there are ship connections with the islands. Koločep and Lopud are formed of carbonate (limestone) rocks. The climate is Mediterranean (warm, dry summers and mild, rainy winters) and there is no surface water flows. Koločep (with the settlement of the same name) and Lopud (also the name of the only settlement) are, besides Šipan, the only populated archipelago islands. However, these two islands have been losing their population for a long time, especially after the World War II. Narrow economic basis cannot possibly keep the population from emigrating. The only significantly developed branch of economy is tourism which has explicitly seasonal (summer) character, so there is no possibility for the islanders to live there all the year around. As the result of such economic development, the decrease in the number of inhabitants is evident, especially those aged between 20 and 59. This negative process has clearly manifested during the current decade, when tourism, the most important activity, has collapsed (due to the Serbian aggression).